

УДК 811.161.3'373.46 (043.3)

ДЫНАМІЧНЫЯ ПРАЦЭСЫ Ё БЕЛАРУСКАЙ ЭКАНАМІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Праконіна Вера Уладзіміраўна
старшы выкладчык
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь

DYNAMIC PROCESSES IN THE BELARUSIAN ECONOMIC TERMINOLOGY

Prakonina Vera
Senior Teacher
Belarusian State University
Minsk, Republic of Belarus

Анотацыя: Беларуская эканамічная тэрміналогія – сістэма дынамічная, якая пастаянна папаўняецца новымі тэрмінаадзінкамі. Мэта дадзенага артыкула – прааналізаваць, якія змены паўплывалі на колькасны і якасны склад беларускай эканамічнай тэрміналогіі. Да колькасных змен адносіцца тэрмінаўтварэнне (марфалагічны і сінтаксічны спосабы), запазычванне, калькаванне, утварэнне сінонімаў. Якасныя змены пададзены зменамі ў семантыцы тэрмінаў, правапісе, а таксама працэсамі семантычнай архаізацыі тэрміналагічных паняццяў.

Abstract: Belarusian economic terminology – a dynamic system that is constantly updated with new terms. The purpose of this article – to analyze what changes have affected the quantity and quality of Belarusian economic terminology. The quantitative change refers formation of the terms (morphological and syntactic methods), borrowing, tracing, education synonyms. Qualitative changes filed changes in the semantics of the terms, spelling and semantic processes of the archaization of the terminology concepts.

Ключавыя словы: тэрмінасістэма; эканоміка; якасныя змены; колькасныя змены.

Keywords: the system of terms; economy; qualitative changes; quantitative changes.

Працэсы, якія характарызуюць развіццё беларускай літаратурнай мовы ў XX–XXI стст., паўплывалі на колькасны і якасны склад беларускай эканамічнай тэрміналогіі: “на ўсіх этапах фарміравання новая беларуская літаратурная мова абапіралася перш за ўсё на сродкі народнай мовы, але ў той жа час яна не была ізалявана і ад іншых славянскіх моў. У сілу пэўных культурна–гістарычных прычын і геаграфічнага становішча беларуская літаратурная мова знаходзілася ў найбольш цесных узаемаадносінах з рускай, польскай і ўкраінскай мовамі, якія ў той ці іншай меры паклалі адбітак на яе лексіка–фразеалагічную і граматычную сістэмы, садзейнічалі яе колькаснаму і якаснаму ўзбагачэнню” [2, с. 8]. Такая сітуацыя была абумоўлена “экстралінгвістычнымі (адметнасцю складвання і функцыянавання беларускай літаратурнай мовы XX ст.), з другога – інтралінгвістычнымі фактарамі (нацыянальнай спецыфікай беларускай мовы ў параўнанні з іншымі мовамі)” [6, с. 150].

Пры аналізе дынамічных працэсаў у беларускай эканамічнай тэрміналогіі варта ўлічваць катэгорыю моўнай нормы: “з’яўляючыся ў асноўным стабільнай, устойлівай, яна [норма] можа змяняцца або прыстасоўвацца да патрэб грамадства, што выцякае з прыроды мовы як зменлівай з’явы, якая ўлічвае надзённыя патрэбы чалавечай супольнасці. Дынамічны характар лексічнай нормы можна прасачыць на прыкладзе ўжывання беларускай мовы прадстаўнікамі беларускага замежжа” [10, с. 37]. Так, на працягу XX–XXI стст. моўная норма неаднойчы змянялася.

Вядома, што “асноўныя прынцыпы беларускага правапісу і граматыкі склаліся стыхійна ў дарэвалюцыйны, нашаніўскі перыяд, калі вакол газеты “Наша ніва” згрупаваліся важнейшыя нацыянальныя культурныя сілы таго часу” [4, с. 4]. Аднак варта адзначыць, што “адметнай асаблівасцю новабеларускай літаратурнай мовы з’яўляецца тое, што яна не аказалася працягам літаратурна–пісьмовай мовы эпохі беларускай народнасці, а стваралася нанова цалкам на народнай аснове без выкарыстання здабыткаў літаратурнай мовы папярэдніх стагоддзяў” [4, с. 3].

Рэформа 1933 года паўплывала на развіццё беларускай літаратурнай мовы і на яе збліжэнне з мовай рускай. “У навейшай гісторыі беларускай літаратурнай мовы чаргаваліся, як вядома, нацыянальна–моўныя тэндэнцыі (1906–1929, 1986–1994) з тэндэнцыямі моўнага насілля, русіфікацыі (1930–1985, а таксама з 1995 г.)” [1, с. 5]. Такія асаблівасці развіцця беларускай літаратурнай мовы характэрны для сярэдзіны і другой паловы XX ст.

А. А. Лукашанец дае наступную характарыстыку развіццю беларускай літаратурнай мовы ў XX ст.: “так, у параўнанні з папярэднім перыядам, калі дамінуючай была тэндэнцыя “інтэрнацыяналізацыі”,

то цяпер на першы план выступае тэндэнцыя “нацыяналізацыі” беларускага словаўтварэння, якая праходзіць пад знакам “беларусізацыі” (“дэрусізацыі”). Гэта знаходзіць сваё выражэнне перш за ўсё ў імкненні максімальна выкарыстоўваць уласныя беларускія словаўтваральныя сродкі, а таксама замяняць матываваныя лексічныя адзінкі, што структурна супадаюць з адпаведнікамі рускімі, іншымі па словаўтваральнай будове, нават калі для гэтай мэты выкарыстоўваецца выразнае запазычанне” [7, с. 25].

Вялікую колькасць варыянтаў у мове, у тым ліку ў тэрміналогіі, даследчыкі бачаць у наступным: “сучасны стан беларускай літаратурнай мовы характарызуецца наяўнасцю дзвюх плыняў: рэфарматарскай і традыцыяналісцкай. Прыхільнікі традыцыі выступаюць за захаванне (з некаторымі зменамі ў арфаграфіі) звыклага правапісу і лексічнага складу. Рэфарматары ж лічаць неабходным аднавіць ва ўжыванні правапісную, граматычную, арфаэпічную і лексічную традыцыі 20–х гг. ХХ ст. У сувязі з існаваннем розных падыходаў да развіцця беларускай лексікі лексічная норма нестабільная, існуе значная колькасць лексічных і словаўтваральных варыянтаў” [10, с. 57].

Развіццё літаратурнай мовы даследчыкі характарызуюць наступным чынам: “на працягу развіцця кожнай літаратурнай мовы яе лексічны склад папаўняецца звычайна трыма спосабамі, а менавіта, выкарыстаннем дыялектызмаў, утварэннем неалагізмаў і перайманнем слоў з іншых моў (запазычанні)” [1, с. 6]; “слоўнікавы склад сучаснай беларускай мовы з’яўляецца вынікам працяглага гістарычнага развіцця. Ён фарміраваўся трыма асноўнымі шляхамі: назапашваннем спрадвечнай, генетычнай лексікі, запазычваннем з іншых моў і ўласным словаўтварэннем” [3, с. 3]. Сітуацыя адрозніваецца ў канцы ХХ – на пачатку ХХІ стст. Так, для мовы, і тэрміналогіі ў прыватнасці, згодна з В. І. Уласевіч, характэрны наватворы, запазычанні з польскай і украінскай моў, вяртанне архаічнай лексікі [11]. Г. І. Кулеш таксама звяртае ўвагу на працэсы дэрывацыі, семантычнай неалагізацыі і актывацыі ўстарэлай лексікі [5]. Даследчыца рускай тэрміналогіі І. А. Радчанка адзначае такія характэрныя для рускай тэрміналогіі працэсы, як папаўненне неалагізмамі–запазычаннямі, пераразмеркаванне паміж актыўным і пасіўным складамі мовы і пашырэнне пласта агульнаўжывальнай лексікі [9].

Такім чынам, “...развіццё сістэмы беларускай літаратурнай мовы ў канцы ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя вызначаюць рознанакіраваныя працэсы і тэндэнцыі. З аднаго боку, тэндэнцыя да інтэрнацыяналізацыі і працэсы збліжэння з суседнімі блізкароднымі мовамі, з другога – тэндэнцыя да нацыяналізацыі і працэсы адштурхоўвання” [8, с. 12.]

З мэтай аналізу дынамікі развіцця беларускай эканамічнай тэрміналогіі з картатэкі фактычнага матэрыялу, якая налічвае 4244 адзінкі, былі адабраны наступныя тэрміны:

- якія паўтараюцца ў шэрагу крыніц;
- якія ўтвараюць сінанімічныя рады;
- у якіх на працягу XX–XXI стст. была зменена ўнутраная або знешняя форма.

Не праводзіўся аналіз тэрмінаадзінак, якія³:

- з’яўляюцца сугіпонімамі аднаго гіпероніма і прадстаўлены ў картатэцы аднаразова;
- прадстаўлены ў картатэцы аднаразова;
- з’яўляюцца гістарызмамі і прадстаўлены толькі ў адной крыніцы.

Беларускія эканамічныя тэрміны, якія прадстаўлены аднаразова і не адлюстроўваюць спецыфіку колькасных і якасных змен, прадстаўлены:

- відавymi тэрмінамі ў дачыненні да родавага;
- калькамі і запазычаннямі з рускай мовы, якія з’явіліся ў беларускай тэрміналогіі ў 90-х гг. або на пачатку XXI ст.;
- неалагізмамі-запазычаннямі з англійскай мовы, якія з’явіліся на сучасным этапе развіцця беларускай эканамічнай тэрміналогіі.

Аналіз фактычнага матэрыялу даў падставы сцвярджаць, што ў беларускай эканамічнай тэрміналогіі на працягу яе развіцця ў XX–XXI стст. адбыліся як колькасныя, так і якасныя змены. Колькасныя змены прадстаўлены працэсамі словаўтварэння (марфалагічны і сінтаксічны спосабы), запазычвання, калькавання стварэннем сінанімаў. Да ліку якасных змен адносяцца змены ў семантыцы тэрмінаў, змены ў правапісе, а таксама працэсы семантычнай архаізацыі тэрміналагічных паняццяў.

Спіс літаратуры

1. Бідэр Герман. Шляхі развіцця беларускай літаратурнай мовы / Герман Бідэр // Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя / Рэдкал.: М. Р. Прыгодзіч (адк. рэд.) і інш. – Мінск : Белдзяржуніверсітэт, 1998. – С. 5-9.

2. Булахаў, М. Г. Развіццё беларускай літаратурнай мовы ў XIX–XX стст. ва ўзаемаадносінах з іншымі славянскімі мовамі / М. Г. Булахаў // АН БССР, Беларус. кам. славiстаў. – Мінск : АН БССР, 1958. – 44 с.

---

³На падставе разгляду 1698 (39,5%) беларускіх эканамічных тэрмінаў была адлюстравана дынаміка колькасных і якасных змен у беларускай эканамічнай тэрміналогіі. 2591 тэрмін прадстаўлены ў адзінкавым нязменным варыянце і не выяўляе дынамічных змен.

3. Губкіна, А. В. Лексікалогія і лексікаграфія беларускай мовы XX ст. / А. В. Губкіна. – Мінск : Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, 2012. – 141 с.

4. Жураўскі, А. І. Праблемы норм беларускай літаратурнай мовы / А. І. Жураўскі // АН Беларусі, Беларус. кам. славістаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 35 с.

5. Кулеш, А. И. Пути и способы пополнения общественно-политической лексики белорусского языка на современном этапе / А. И. Кулеш. – Минск, 1992. – 21 с.

6. Кулеш, Г. І. Мова беларускага заканадаўства XX стагоддзя: генезіс і эвалюцыя / Г. І. Кулеш. – Мінск : БДУ, 2015. – 303 с.

7. Лукашанец, А. А. Актыўныя працэсы ў сучасным беларускім словаўтварэнні / А. А. Лукашанец // Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя / Рэдкал.: М. Р. Прыгодзіч (адк. рэд.) і інш. – Мінск : Белдзяржуніверсітэт, 1998. – С. 19-27.

8. Международные валютно-финансовые отношения: краткий словарь-справочник / Н.Е. Заяц, Н.С. Пшенко. – Минск : ООО Интербрук–Дрозды, Агентство РекАРТ, 1993. – 158 с.

9. Радченко, И. А. Количественно-качественные изменения в лексике тематической сферы «Искусство» в русском языке на рубеже XX-XXI веков: по материалам словарей и газетной публицистики: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / И. А. Радченко. – Воронеж, 2002. – 232 с.

10. Савіцкая, І. І. Сучасная беларуская мова. Лексікалогія. Фразеалогія. Лексікаграфія / І. І. Савіцкая. – Мінск : БДУ, 2014. – 93 с.

11. Уласевіч, В. І. Лексічныя працэсы ў беларускай мове 90-х гадоў XX ст.: Дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / В. І. Уласевіч. – Мінск, 2002. – 118 с.